

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС СЛІДЧОГО

Розкрито проблеми вдосконалення організаційного та процесуального статусу слідчого з урахуванням внесення змін до чинного Кримінального процесуального кодексу України, а також звернено увагу на проблеми, які виникають у процесі реалізації слідчим своїх повноважень під час досудового розслідування.

Ключові слова: слідчий, статус слідчого, орган досудового розслідування, доручення слідчого, вказівки прокурора.

Постановка проблеми. Забезпечення незалежності, об'єктивності та неупередженості слідчого, створення надійних гарантій його належної діяльності має важливе значення для вирішення проблеми встановлення істини та захисту прав і свобод людини у кримінальному процесі, здійснення правосуддя в цілому. Слідчий – людина, яка істину шукає та від неї нерідко й страждає. Створення нових, більш дієздатних, слідчих органів потребує комплексного аналізу крізь призму концепції забезпечення незалежності слідчого.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання процесуального статусу слідчого завжди привертало увагу практичних працівників, вітчизняних та зарубіжних науковців: Ю.П. Аленіна, С.А. Альперта, О.В. Бауліна, Ю.М. Грошевого, А.Г. Каткової, О.І. Литвинчука, С.С. Охріменко, О.М. Скрябіна, А.В. Чернової, В.А. Азарова, В.М. Хорьякова, С.А. Шейфера та багатьох інших. Водночас, незважаючи на значний внесок згаданих учених у розроблення зазначеної проблематики, не здійснено комплексного дослідження організаційного та процесуального статусу слідчого як суб'єкта кримінального провадження.

Метою статті є спроба теоретично проаналізувати законодавчі підходи до організаційного та процесуального статусу слідчого, його повноважень та особливості їх реалізації.

Виклад основного матеріалу. Особливості статусу слідчого визначаються тим, що він, з одного боку, виступає посадовою особою відповідного правоохоронного органу, де є слідчі підрозділи, а з іншого – учасником кримінального провадження, тобто процесуальною фігурою. Відповідно, в організаційному розумінні статус слідчого може розглядатися як сукупність прав та обов'язків, а також вимог до слідчого як державного службовця, специфіка яких визначається Законами України «Про прокуратуру», «Про Національну поліцію», «Про Службу безпеки України», а зі створенням Державного бюро розслідувань України – відповідним законом, який урегулює його діяльність, «Про Державне бюро розслідувань» [1; 2; 3; 4].

При цьому вказані закони по-різному визначають статус слідчого. Так, загальними вимогами до слідчих усіх зазначених відомств є громадянство України та наявність необхідних ділових і моральних якостей. Додаткові вимоги встановлюються з урахуванням специфіки роботи відповідних органів. Так, від співробітників Національної поліції, СБУ та податкової міліції вимагається відповідна освіта, здатність за своїми особистими, діловими, моральними якостями та станом здоров'я виконувати обов'язки відповідно до покладених на вищезазначені органи завдань. Слідчі СБУ, виконуючи свої обов'язки, проходять військову службу тощо.

Слід погодитися з думкою С.С. Охріменко, яка вказує на необхідність наявності вищої юридичної освіти, яка фактично є вкрай необхідною слідчому з огляду на його важливий процесуальний статус, а законодавчо передбачена лише для кандидатів на посаду прокурора (ст. 27 Закону України «Про прокуратуру»). Для слідчих інших правоохоронних органів вона закріплюється у підзаконних актах, що не можна визнати задовільним, оскільки це створює можливість для прийняття на посаду слідчого осіб без ви-

щої юридичної освіти, що впливає на рівень фаховості та компетентності розслідування кримінальних правопорушень [5].

Упродовж багатьох років зберігається необхідність уніфікувати правовий статус слідчого, що передбачається досягти з ухваленням Закону України «Про статус слідчого», в якому передбачити єдині вимоги до кандидатів на посаду слідчого (щодо освіти, віку, стажу роботи, необхідних ділових та моральних якостей), права і обов'язки, гарантії незалежності, матеріального та соціального забезпечення тощо. Проте на сьогоднішній день такого закону досі не прийнято, незважаючи на наявність багатьох законопроектів, жоден з яких не отримав підтримки законодавця з огляду на зіткнення міжвідомчих корпоративних інтересів при їх розробці. Можна передбачити, що доки слідчий апарат залишатиметься диференційованим між різними правоохоронними органами, Закону України «Про статус слідчого», який би узгоджував інтереси усіх названих органів, прийнято так і не буде.

Крім організаційного, слідчі мають процесуальний статус, який можна визначити як сукупність прав і обов'язків слідчого як учасника кримінального провадження з боку сторони обвинувачення, що є єдиним для усіх слідчих незалежно від **відомчої** належності і визначається КПК України. Так, слідчий уповноважений: 1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК; 2) проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, установлених КПК; 3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам; 4) призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом; 5) звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; 6) повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру; 7) за результатами розслідування скласти обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або **виховного** характеру та подавати їх прокурору на затвердження; 8) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав; 9) здійснювати інші повноваження, передбачені КПК України.

Відповідні права є одночасно й обов'язками слідчого, тобто він повинен здійснювати вказані процесуальні дії і приймати рішення за наявності відповідних підстав. Крім того, слідчий несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій. Слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі, тому що невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому КПК, тягне за собою передбачену законом відповідальність.

З метою забезпечення незалежності слідчого та всебічного, повного і неупередженого дослідження обставин кримінального провадження закон передбачає поняття «процесуальної самостійності слідчого» та гарантії її забезпечення. Так, слідчий, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог КПК України, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого. Дане положення також регламентовано п. 2 Розділу 6 «Положення про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України», затвердженого наказом МВС України № 570 від 06.07.2017 року, в якому зазначено, що під час досудового розслідування слідчий самостійно приймає процесуальні рішення, крім випадків, коли законом передбачено винесення рішення слідчого судді, суду або згода прокурора чи погодження керівника органу досудового розслідування або якщо рішення про його проведення приймає виключно прокурор, і є відповідальним за законне та своєчасне виконання цих рішень [6].

Слід зазначити, що слідчий має статус службової особи, яка займає відповідальне становище в органі Національної поліції України і наділена спеціальними, лише їй притаманними повноваженнями у кримінальному процесі. При виконанні своїх службових обов'язків слідчий також зобов'язаний дотримуватися вимог Конституції та законів України під час розслідування кримінальних проваджень, перевірки заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, а також забезпечувати швидке, повне та неупереджене досудове розслідування кримінальних проваджень у межах установлених законодавством строків та реалізацію в повному обсязі прав і законних інтересів усіх учасників

кримінального судочинства. Він не має права розголошувати відомості, що становлять державну чи іншу охоронювану законом таємницю, відомості про особисте життя громадян та інші відомості, здобуті при розслідуванні кримінальних проваджень. Не допускати будь-яких дій, що ганьблять звання слідчого і можуть викликати сумнів у його об'єктивності та неупередженості. Слід наголосити, що у разі наявності підстав, передбачених кримінальним процесуальним законодавством України, слідчий має право звертатися до прокурора і керівника органу досудового розслідування із заявою про усунення себе від кримінального провадження. Під час досудового розслідування слідчий наділяється владними повноваженнями, а саме: вимагати від представників установ, організацій, підприємств (незалежно від форм їх власності і відомчої належності), посадових та фізичних осіб у встановленому законом порядку надавати йому необхідні документи, речі та інші предмети, що стосуються розгляду заяви чи повідомлення про злочин або розслідування кримінальних проваджень, які знаходяться у нього, у встановленому законом порядку викликати для участі у проведенні слідчих (розшукових) дій як свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених та інших учасників кримінального процесу всіх без винятку громадян, у тому числі посадових осіб незалежно від їх службового стану і статусу, а також давати оперативним підрозділам доручення і вказівки щодо проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, сприяння у провадженні окремих слідчих (розшукових) дій. При провадженні досудового розслідування всі рішення про спрямування слідства і про провадження слідчих (розшукових) дій слідчий приймає самостійно, за винятком випадків, коли законом передбачено одержання вмотивованого рішення суду або згоди прокурора, і несе повну відповідальність за законне і своєчасне виконання цих рішень.

Слід також зазначити, що процесуальна самостійність та незалежність слідчого забезпечується установленим порядком його призначення, притягнення до дисциплінарної відповідальності та звільнення з посади; передбаченою законодавством процедурою досудового розслідування; забороною втручання у процесуальну діяльність слідчих осіб, які не мають на те повноважень; створенням необхідних організаційно-технічних та інформаційних умов для діяльності слідчих.

Наголосимо, що гарантії процесуальної незалежності слідчого, включаючи заходи його правового захисту, які передбачені кримінальним процесуальним законодавством і наказом МВС України № 570 від 06.07.2017 року, поширюються на усіх слідчих органів досудового розслідування і не можуть бути скасовані чи обмежені іншими нормативними актами МВС України [6].

Зазначимо, що відповідно до п. 3 розділу 6 «Положення про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України», затвердженого наказом МВС України № 570 від 06.07.2017 року, при виконанні своїх службових обов'язків слідчий зобов'язаний:

1) під час досудового розслідування дотримуватися вимог Конституції України, КПК України та законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

2) забезпечувати повне, усебічне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень у межах установлених КПК України строків;

3) виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються в письмовій формі;

4) забезпечувати реалізацію в повному обсязі прав і законних інтересів усіх учасників кримінального провадження;

5) не розголошувати відомості, що становлять державну чи іншу таємницю, що охороняється законом, інформацію про приватне (особисте і сімейне) життя особи та інші відомості, здобуті при розслідуванні кримінальних правопорушень;

6) не вчиняти будь-яких дій, що ганьблять звання слідчого і можуть викликати сумнів у його об'єктивності та неупередженості;

7) у разі наявності підстав, передбачених статтею 77 КПК України, заявляти самовідвід від участі у кримінальному провадженні в порядку, визначеному статтею 80 КПК України [6].

Також у зазначеному вище положенні, службові особи органів та підрозділів поліції, крім безпосередніх керівників органів досудового розслідування, вищих керівників органів досудового розслідування, які діють у межах повноважень, визначених КПК України, не можуть мати доступу до матеріалів кримінальних проваджень, витребувати їх у слідчого для перевірки стану розслідування кримінального правопорушення, ви-

вчення і надання вказівок, визначення кваліфікації кримінального правопорушення чи будь-яким іншим способом утручатися у процесуальну діяльність слідчого.

Рішення слідчого судді, суду, письмові доручення і вказівки прокурора та вказівки керівника органу досудового розслідування, які не суперечать рішенням та вказівкам прокурора, надані в межах їх компетенції і в установленій законодавством формі, є обов'язковими для виконання слідчим.

При незгоді з рішенням, дією чи бездіяльністю прокурора у відповідному досудовому провадженні слідчий в установленому порядку подає скаргу до прокуратури вищого рівня щодо прокуратури, в якій обіймає посаду прокурор, рішення, дія чи бездіяльність якого оскаржується.

Слід погодитись з думкою О.О. Кіпер, який вважає, що слідчий у кримінальному провадженні реалізовує, по суті, дві кримінально-процесуальні функції, які є процесуально сумісними та не порушують принципу змагальності. Основна його функція полягає в досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, у встановленні обставин, що мають значення для законного й обґрунтованого вирішення кримінального провадження. Та інша функція, яка починає реалізовуватися з моменту повідомлення певній особі про підозру і завершується (для слідчого), складанням обвинувального акту, – це обвинувачення [7, с. 14].

Висновки. Таким чином, враховуючи вищезазначене, одним із напрямів кримінальної процесуальної політики України в сучасних умовах має стати удосконалення досудового розслідування, яке є однією з провідних проблем правової реформи, що відбувається в Україні. Необхідно удосконалювати нормативні документи, що регламентують діяльність слідчих, а також потрібні для більш глибокого перетворення та зрушення процесуального статусу слідчого. Процесуальна самостійність слідчого є неодмінною умовою ефективного, всебічного, повного та неупередженого розслідування, оскільки тільки процесуально самостійний слідчий здатний всебічно, повно та неупереджено встановити всі обставини кримінального провадження, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень, і тим самим забезпечити виконання завдань кримінального провадження.

Бібліографічні посилання

1. Про прокуратуру: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>
2. Про Національну поліцію: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/519>
3. Про Службу безпеки України: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>
4. Про Державне бюро розслідувань: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19>
5. Охріменко С.С. Гарантії процесуальної самостійності та незалежності слідчого. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2006. № 4. С. 205-210.
6. Положення про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України, затверджене наказом МВС України № 570 від 06.07.2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/z0918-17>
7. Кіпер О.О. Процесуальна самостійність слідчого як гарантія всебічного, повного й неупередженого розслідування у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. 20 с.

Надійшла до редакції 28.01.2019

SUMMARY

Zaitsev A.V. Organizational and processual status of investigator. The article reveals the problems of improving the organizational and procedural status of the investigator in view of the introduction of changes to the existing Criminal Procedure Code of Ukraine, and also draws attention to the problems that arise in the process of exercising his authority during the pre-trial investigation by the investigator.

One of the areas of the criminal procedural policy of Ukraine in today's conditions should be to improve the pre-trial investigation, which is one of the leading problems of the legal reform that is taking place in Ukraine. It is necessary to improve the normative documents regulating the activities of investigators, as well as necessary for a more profound transformation and change in the procedural status of the investigator. The procedural independence of the investigator is an indispensable condition for an effective, comprehensive, complete and impartial investigation, since only a procedurally independent investigator can comprehensively, fully and impartially establish all the circumstances of the criminal proceedings, provide them with proper legal assessment and ensure the adoption of lawful and impartial procedural decisions, thereby ensuring execution of criminal proceedings.

Keywords: *the investigator, the status of investigator, the body of pre-trial investigation, the order of the investigator, instructions of the prosecutor.*